

ARAP DİLİNDE SIFAT-I MÜŞEBBEHE VE MÜBÂLAĞA VEZİNLERİNİN YERİ

The Place Of Addiction-i Musebbeha And Exposure Measures In The Arab Language

Dr. Mehmet YENİCE

Yozgat Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Yozgat/TÜRKİYE

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2630-0514>

ÖZET

Akademik ve iletişim yönleri ile Arapça gramerin iyi bilinmesi hiç şüphesiz kişinin, bu dil ile iletişim kurabilmesi ve yazılı işitsel yönleri ile Arapçayı kavrayabilmesine bağlıdır. Özellikle de dini anlamda Kur'an'ın ve Hadislerin asıl mana ve maksatlarını ortaya koyabilmesidir. Zira Arapça, dünya üzerinde en çok mensubu bulunan dinlerden İslam dininin dilidir ve dünyada en çok kullanılan diller arasındadır. Bu nedenlerle bu dili öğrenmek isteyen kişi, cümle yapısını, cümleyi oluşturan kelimeleri ve bu kelimelerin cümleye kattığı anlamları çok iyi bilmeli ve ona göre kullanmalıdır.

Arap dilinde sıfat-ı müşebbehe ve mübâlağa vezinlerinin yapısı ve cümle içinde kullanımında ifade ettiği anlamlar, bu dil ile ilgilenenler için karmaşık olan konulardandır. Bu sebeple tezimizde amacımız araştırmacılara kolaylık sağlamak için, hem sıfat-ı müşebbehe vezinlerini, hem de mübâlağa vezinlerini, ayrı ayrı bölümler hâlinde sarf (morfoloji/çekim) ve nahiv (sentaks/gramer) yönünden değerlendirmektir. Her ikisinin vezinleri/kalıpları örneklenilecek ve cümleye kattığı anlamlar kısa ve öz olarak izah edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arapça Gramer, Sıfat-ı Müşebbehe, Mübâlağa Vezinleri.

ABSTRACT

A good knowledge of Arabic grammar in terms of academic and communication aspects undoubtedly depends on one's ability to communicate in this language and to comprehend Arabic with its written and auditory aspects. Especially in the religious sense, it is able to reveal the true meaning and purpose of the Qur'an and Hadiths. Because Arabic is the language of the religion of Islam, one of the religions with the most members in the world, and it is among the most used languages in the world. For these reasons, the person who wants to learn this language should know very well the sentence structure, the words that make up the sentence and the meanings these words add to the sentence and use it accordingly.

The structure of the adjective musebbehe and mubâlaga meters in the Arabic language and the meanings they express in their use in sentences are complex issues for those who are interested in this language. For this reason, our aim in our thesis is to evaluate both the adjective-i musebbehe meters and the exaggeration meters in terms of morphology/conjugation and syntax (syntax/grammar) in separate sections for the convenience of researchers. The scales/patterns of both will be exemplified and the meanings they add to the sentence will be explained briefly and concisely.

Key Words: Arabic Grammar, Adjective-i Müşebbehe, Mubâlaga Mezzes.

1. GİRİŞ

Arapça diller arasında sâmi diller grubundandır ve çok eski tarihlerden beri konuşulan köklü bir dildir. Günümüzde de birçok devlet ve milletin resmî iletişim dilidir.

İlk dönemlerde Arapça, her kabilenin kendi lehçesini oluşturmasıyla gelişmiş, yazının Araplar arasında yayılmasıyla edebî bir dil hâline gelmiştir. İslamiyet gelmeden önce Arapça, Güney Arapçası ve Kuzey Arapçası diye ikiye ayrılmış, İslamiyet geldikten sonra ise Kuzey Arapçası geçerli olmuştur. Câhiliye şiirlerinden sonra Kur'anın Arapça inmesi nedeniyle iyice kalıplaşmıştır. İslâmiyet'in fetihler yoluyla Arap Yarımadasının dışında yayılmasıyla beraber birçok devletin anadili olmasının yanında, ırklarına bakılmaksızın, Müslümanların tamamının dîni anlamda dili hâline gelmiştir. Bu dilin kuralları, İslamiyetin ilk asırlarında, Nahiv ilmi, Sarf ilmi ve Lügat ilmi gibi ana kısımlara ayrılarak belirlenmiştir.

Sıfat-ı müşebbehe ve mübâlağa Arap dili ve belâgatından bir bölümdür. Sıfat-ı müşebbehe ve mübâlağanın hem vezinleri hem de ifade ettiği anlamlar, vezinlerinin birbirine yakın olması ve ortak olanlarının olması

gibi sebeplerle, Arapçayı yeni öğrenenler için karmaşık olan konulardandır. Bu nedenle araştırmamızda sıfat-ı müşebbehe ve mübalağa vezinlerinin kavram olarak tanıtımı, Arap dilbilimindeki yeri ve konumu ele alınmıştır., sarf ve nahiv yönünden izah edilecektir.

1.1. SIFAT-I MÜŞEBBEHE

Sıfat-ı müşebbeheler, ism-i fâ'il, ve ism-i mef'ûller gibi fiilden türeyen isimler fiil kategorisine dâhil edilemez. Çünkü fiillerde mastar anlamlarına, bu anlamların gerçekleşme zamanlarına ve bir özneye nispetlerine delalet etmede birleşir. Aynı zamanda fiillerde önce mastar anlamına, sonra özneye delalet etmeleri söz konusudur. Bu isimlerde ise önce özneye, sonra mastar anlamına delalet söz konusudur. (Fazlıoğlu, 2012; Kaşlı- Sarmabıyıköğlu, 2014) Genel anlamda sıfat-ı müşebbeheler, ism-i fâ'ilin bir türü ve anlam yönünden farklılıklar olmakla beraber benzeridir. İsm-i fâ'ilden en bariz farkı, ism-i fâ'il'de hudûs, sıfat-ı müşebbehelerde subût manası vardır. Yani başka bir deyişle ism-i fâ'ilin cümlede delalet ettiği, “yazmak, yemek ve gülmek” gibi anlamlar fiil ve durum bildiren anlamlardır. Sıfat-ı müşebbehenin delalet ettiği, “güzellik, darlık ve genişlik” gibi anlamlar vasıf türünden olan anlamlardır. (Zihni, 1981: 286.)

1.2. Sıfat-ı Müşebbehe Kavramı ve Tarifi

Sübût ve devamlılık anlamı ifade edecek şekilde ismi fâ'il anlamına delalet etmesi için, sülâsi lâzım fiilden türeyen isim, şeklinde tarif edilmiştir. (وهي اسم مشتق من الفعل الثلاثي اللازم للدلالة على معنى اسم الفاعل على وجه الثبوت) (Dikenguz, 1959: 67.)

Sıfat-ı müşebbehe vezinlerinin ifade ettiği anlamı şu örneklerle izah edelim: (Tablo: 1)

Tablo 1. Sıfat-ı Müşebbehinin ifade ettiği Anlam Örnekleri/ Examples of Meanings Expressed by Adjective-i Müşebbehe

Anlamı	Ait Olduğu Vezin	Sıfat-ı Müşebbehe
Şekli güzel olan	فَعِيلٌ	جَمِيلُ الصُّورَةِ
Rengi beyaz olan	أَفْعَلٌ	أَبْيَضُ اللَّوْنِ
Gözleri güzel olan	فَعَلٌ	حَسَنُ الْعَيْنِ
Gülmesi tatlı olan	فُعْلٌ	حُلُوُ الْإِبْسَامَةِ
Beyânı/ifadesi iyi olan	فَعِيلٌ	جَيِّدُ الْبَيَانِ
Lafızları/sözleri tatlı olan	فَعْلٌ	عَذْبُ الْأَلْفَاظِ

Bu örneklerde cümlenin ilk kelimeleri sıfat-ı müşebbehedir. Örneğin “جَمِيلٌ” kelimesini incelediğimizde bu kelime cümlede aynı anda dört şeye delalet eden ve müştak olan bir sıfat-ı müşebbehedir:

Vasıf veya sıfat manasına delalet etmesi, bu örnekte (جَمِيلٌ) kelimesinin “güzellik” vasfına delalet etmesi.

Bu vasıf ile yani güzellik ile nitelenen şahsa veya eşyaya delalet etmesi. Çünkü vasıflanan bir şeyin tek başına bu vasfı bulundurması mümkün olmaz. Yani “güzellik” sıfatının, kendisine nispet edilen şahsa delaleti.

Sıfat-ı müşebbehe vezninin delalet ettiği bu vasıf veya sıfatın sahibinde üç zamanda (geçmiş, hâl ve gelecek zaman) bulunmasına delalet etmesi. Yani diğer bir ifadeyle bu vezinlerde sübût ve istimrâr anlamının bulunmasıdır. Bu anlam bulununca hâl ve istikbâl anlamları şart koşulamaz. Çünkü hâl ve istikbâl (zaman mefhumu) anlamları, hades ifade eden fiillerde olur. Örneğimizde (جَمِيلٌ) “güzellik” vasfının, sahibinde mâzide, hâlde ve istikbâlde mevcut olduğunu ifade eder.

(جَمِيلٌ) “güzellik” vasfının sahibinde uzun zamandan beri bulunduğu delalet etmesi. Çünkü sıfat-ı müşebbehelerin ifade ettiği anlam ve vasıflar genel geçer bir anlam değildir. Sahibinde hayatı boyunca veya uzun bir süre bulunduğunu ifade eder. Örneğimizdeki (جَمِيلٌ) “güzellik” vasfının sahibinden ömrü boyunca ayrılmadığını ifade eder. Bu dördüncü madde üçüncü maddenin devamı ve sonucudur. (‘Abbas Hasan, 1971: III, 281.) (جَمِيلٌ) “güzellik”, (ابيض) “beyazlık” ve benzeri sıfat-ı müşebbehe kelimelerini kullanan bir kimse bu sıfatların (dört anlamın) tamamını aynı anda kastetmiş olmaktadır.

1.3. Sıfat-ı Müşebbehe Kavramı

Arapça dilbilimi ve anlambiliminde müştaklardan olan bu kısmın sıfat-ı müşebbehe olarak isimlendirilmesi, bu gruptaki kelimelerin mevsûfunda bulunan anlama delalet etmesinde ism-i fâ'il ile benzediği içindir. Ancak aralarında farklar vardır. En bâriz fark, ismi fâ'il grubundan olan kelimelerin

mevsûfunda bulunan anlamlarda sonradan olma, yenilik ve değişkenlik olması gerekir. Sıfat-ı müşebbehe grubundan olan kelimelerin ise mevsûfunda delalet ettiği vasfın kalıcı ve devamlı olması gerekir. (İbn Hişâm, 1964: 303.) Meselâ، غَضْبَانٌ، فَرِحٌ، غَضْبَانٌ، كَرِيمٌ : فَرِحٌ، غَضْبَانٌ، كَرِيمٌ kelimeleri mevsûfunda sabit ve devamlı olan bir vasfa delalet eder. Sıfat-ı müşebbeheler ism-i fâ'illere aşağıdaki özelliklerde benzemesinden dolayı ism-i fâ'ile benzeyen sıfat diye isimlendirilmiştir: (eş-Şâtibî, tsz.: IV, 46; el-Hudarî, 2013: II, 81.)

Sıfat anlamına delalet etmesi (مررت برجل حسن ابوه وشديد ابوه)

Müfred, tesniye ve camisinin (حَسَنٌ، حَسَنَانٌ، حَسْتُونَ) gelmesi.

İsm-i fâ'il gibi vav ve nun ile cemi'sinin gelmesi (حسنون gibi).

Müzekkerinin ve müennesinin olması (شديد وشديدة).

Kendisine "ال" takısının getirilebilmesi (الحسن والشديد).

Az da olsa bir mef'ûle müteaddî olan gibi nasb amel etmesi. "زيد حسن الوجه" veya "زيد كريم الحسب" cümlesinde "زيد كريم" ve "حسن" kelimeleri haikatte mute'addî olmayan isimlerdir, ancak ism-i fâ'ile benzemelerinden dolayı mute'addî olmuşlardır. Nasıl ki ism-i fâ'ilde "زيد ضارب عمراً" diye söylediğimizde mana; "Zeyd, 'Amr'ı dövüdü" yani Zeyd'in dövme işi 'Amr'a ulaştı demektir, Sıfat-ı müşebbehe de "زيد حسن الوجه او كريم الاب" cümlesinde mana; "Zeyd'in yüzü güzeldir veya babası cömerttir" şeklinde olur yani Zeyd, yüzüne ve babasına bir şey yapmamıştır, Zeyd'de olan sıfatlar söylenmiştir. Yani bu örneklerdeki "الوجه وكريم الاب" kelimeleri hakikatte fâ'ildir ve mecrûr olarak gelir, fâili mecrûr olarak gelmeyen sıfatlar sıfat-ı müşebbehe değildir. "مررت برجل مائس أبوه وجالس أخوه" örneklerinde olduğu gibi. "مررت برجل مائس أبوه وجالس أخوه" örneklerinde olduğu gibi. (eş-Şâtibî, tsz.: IV, 49.)

2. MÜBALAĞA VEZİNLERİ

İsm-i fâ'il türünden birtakım sıfat vezinleri vardır ki, anlamlarında mübâlağa, yani çokluk ve ziyade anlamı olduğundan bu vezinler "صيغ المبالغة" veya "ابنية المبالغة" diye isimlendirilir. (Zihni, 1981: 296.) Mübâlağa vezinlerini izah etmeden önce, mübâlağa vezinlerinin anlamları ile alakalı dilbilimcilerin tanımlarını incelemek yerinde olacaktır.

2.1. Mübâlağanın Lugat Anlamları

Anlamını bulundurduğu kelimelerde, bir niteliğin aşırı ve abartılı olarak bulunduğunu anlatan, fiillerden türeyen ve aynı zamanda sıfat cinsinden isimlerdir. Bu isimlere "Mübâlağa sîgası" (صيغ المبالغة) da denir. Genellikle ism-i fâ'il grubundan olan kelimelerin ifade ettiği anlamın fazlasına delalet ettiği için ism-i fâ'il ile ilişkilendirilerek tanımı yapılmıştır. Sibeveyhi (ö.796) ve Müberred (ö.900) başta olmak üzere Basra ekolünden dilbilimciler, ism-i fâ'ilin anlamında, mübâlağa ve ziyade yapmak amacıyla Arapların mübâlağa vezinlerini kullandıklarını belirtmişlerdir. (Sibeveyh, 1982: I, 110; el-Müberred, 1994: II, 113; Zemahşerî, 1999: 279; Doğan, 2009: 43.) Bu vezinlerin Türkçedeki anlamlarının evveline "çok, fazla, gâyet, pek ve dâima" kelimelerinden uygun olandan biri getirilir. (Çörtü, 2004: 470.) Mübâlağa vezinleri hakkında çeşitli tanımlar yapılmıştır. Şimdi bu tanımları inceleyelim.

2.2. Halil b. Ahmed'in (ö.791) Tanımı

"المبالغة: أن تبلغ من العمل جهداً" Mübâlağa, iş yönünden kişinin hedefine ulaşması" diye tanımlamıştır. (İbn Hişâm, 1982: 503; 'Azîz Muhammed, 2009: 23.)

2.3. İsfahânî'nin (ö.967) Tanımı

"البلوغ والبلاغ، الانتهاء الي اقصى المقصد، والمنتهى مكاناً كان، او زماناً، او امرأ من الامور المقررة :"

Buluğ (Buluğ) ve بلاغ (belâğ) masterlarından, hedeflenen bir şeyin en son kısmına ulaşmaktır ki, bu hedef ister mekân ister zamân veya da hedeflenen bir şey olsun farketmez." diye tanımlamıştır. ('Azîz Muhammed, 2009: 23.)

2.4. Mübâlağanın Sarf Yönünden Tahlili

İsm-i fâ'il veya sıfat-ı müşebbehe'nin mübâlağasına delalet eden isimlere "mübâlağa sîgaları" denilir. Örnek: (Tablo: 2)

Tablo 2. Mübâlağa Anlamına Örnek/ Example of Exaggeration

Mübâlağa ve Anlamı	İsm-İ Fâ'il ve Anlamı
İlim çok faydalıdır: العلم نافع	İlim faydalıdır: العلم نافع

Arap dilbiliminde mübâlağa vezinlerinin kıyâsî veya semâ'î olduğu yönünde dilciler arasında görüş birliği bulunmamaktadır. Genel görüş bu vezinlerin, sadece sülâsî fiillerden türedikleri ve semâ'î olduğu yönündedir. (Ahmed b. Mes'ûd, tsz.: 8; Talu, 1986: II, 116.)

2.5. Mübâlağanın İsm-i Fâ'ilden Farklı Yönü

Mübâlağa vezinleri şekilleri yönü ile olduğu gibi, anlam yönü ile de de ism-i fâ'illerden farklıdır. Şöyle ki “اَكَلَ” fiilinden ism-i fâ'il, “اَكِلٌ” şeklinde gelirken, “اَكَلَ” fiilinden mübâlağa vezni, “اَكَلَ” vezni değiştirilerek “اَكَّالٌ” şeklinde gelir. İsm-i fâ'ilin, bu vezne dönüştürülmesindeki maksat, anlamlarında çokluk ve mübâlağa anlamı oluşması içindir. Çünkü Arap dilbiliminde “ziyâde (fazla) harf, ziyâde anlama delalet eder” kuralı vardır. Örnekteki kelimeler mübâlağa veznine çevrilmeden önce ism-i fâ'il olarak, çokluk ve mübâlağa anlamları olmaksızın fâ'ilin işine yani hades'e delalet ederken, “اَكَّالٌ” şeklinde mübâlağa veznine çevrildiğinde, yani “اَكَّالٌ: Çok yiyen kişi” ve “اَكَّلَ: Yiyen kişi” denildiğinde, hem ism-i fâ'il hem de mübâlağa da sülâsî fiilden müştak bir lafız olarak iki farklı anlama delalet etmekte ortaklırlar. Birinci anlam; işi yapan yani yiyen kişiye delalet etmesidir. İkinci anlam da soyut anlama delalet etmesi yani yeme işidir. İkisinin arasındaki farklılık bu cümlede soyut bir anlama yani yeme işinin azlığına, çokluğuna, kuvvetine ve zayıflığına delalet etmesidir. Sülâsîden türeyen “اَكَلَ”, ism-i fâ'il olarak mübâlağadaki bu soyut anlamların hiçbirini bulundurmaz. Ancak ism-i fâ'il gibi, sülâsîden müştak olan “اَكَّالٌ”, mübâlağa vezninde bu anlamlardaki çokluğa ve mübâlağaya delâlet eder. زيد ضارب عمرا: Zeyd 'Amrı dövendir” örneğinde vurma/dövme işinin fâ'ilden bir defa meydana geldiği anlaşılır ama “زيد ضروب عمرا: Zeyd 'Amrı çok dövendir” şeklinde mübâlağa ile söylediğimizde vurma/dövme işinin belirli aralıklarla tekrarlandığına ve çok yapıldığına delalet eder. (İbn Hişâm, 1964: 301; 'Azîz Muhammed, 2009: 27.)

3. SIFAT-I MÜŞEBBEHE VE MÜBÂLAĞANIN ARAP DİLİNDEKİ YERİ

Sıfat-ı Müşebbehe ve mübâlağa vezinlerinin Arap dilbilimindeki yerini iyi kavrayabilmek için Arap dilbiliminin kısımlarını ve alt dallarını iyi kavramak gerekir. Kısaca ifade etmek gerekirse Arap dilbilimi sarf ilmi ve nahiv ilmi (gramer-kavâid) olmak üzere iki kısma ayrılır.

3.1. Sarf (الصرف)

Bu ilim dalına aynı zamanda “şekil bilgisi, morfoloji”de denir. Cümle diziminde istenilen anlamı elde etmek için kelimelerin aldığı şekillerden bahseden ilim dalıdır. Sarf ilmi kelimelerin isim ve fiil çeşitlerini şekil bakımından ele alır. Bir kelimenin yapısı ve anlamı bakımından bir şekilden diğer bir şekle değişmesine “tasrîf” (التصريف çekim) denir. Fil olan kelimelerin tasrîfi sırasıyla kelimelerin mâzi fiilden muzâri fiile ve muzâri fiilden emre nakletmek ile olur. İsimlerin tasrîfinde ise, kelimelerin kendi içinde tesniye (ikil), cem'i (çoğul), ism-i tasgîr (küçültme ismi) ve ism-i mensûba nakletmekle olur.

3.2. Nahiv (النحو)

Bu ilim dalına da aynı zamanda “söz dizimi ve sentaks” da denir. Kelimelerin cümledeki konumunu ve bu bulunduğu konuma göre kelimelerin i'rablarını inceleyen bir ilim dalıdır. Cümledeki kelimeler mebni yani sonları değişmeyen ve mu'rab yani sonları değişen olmak üzere iki kısımda değerlendirilmektedir. Nahiv ilmi genel olarak Arap dilbilimcileri tarafından ortaya konulan kurallar çerçevesinde cümlelerdeki mu'rab olan kelimelerin son harflerinin hareketlerini ve mebnî olan kelimelerin konumlarını yani mahâllî i'rablarını konu eder. (Çörtü, 2004: 41-42.)

Sıfat-ı müşebbehe ve mübâlağa vezinlerini sarf ve nahiv yönünden ele alacağımız için önce sarf ve nahiv ilminin konularını da özetle incelemek ve sıfat-ı müşebbehe ile mübâlağa vezinlerinin bu iki ilme göre konumunu belirtmek yerinde olacaktır.

3.3. Sarf İlminin Konuları

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Arapça dilbiliminde kelimelerin yapısıyla ilgili ilim dalı olan Sarf ilminin, sözlük anlamı “çevirmek ve döndürmek”tir. İstilah anlamı ise; Arapça kelime ve harflerin yapı bakımından asıl olması, ziyâde olması, sahih olması, illetli olması, i'lâl ve benzeri (idgâm ve izhâr) durumlarını inceleyen ilim dalıdır. Diğer bir ifade ile cümlede kullanılan kelime ve vezinlerin yapısı ile yapısındaki

değişikliklerden bahseden ilim dalıdır. Yani kelimelerin biçim bilgisi (morfoloji), kuralları çerçevesinde istenilen anlamlara göre biçim değiştirmesi konularını ele alır. (İbn Manzûr,1404, (صرف md.); İbrâhîm M.; ez-Zeyyât A.; ‘Abdu’l-Kâdir H. & en-Neccâr M.,1972: 558.)

Çağdaş dönem dilbilimciler sarf ilmiyle, tasrîf ilmini eş anlamlı olarak kabul etmişlerdir. Sarf ilmi ilk dönemlerde nahiv ilminin konuları içinde ele alınıyor idi. Mu‘az b. Müslim el-Herrâ (ö.803). sarf ilmini müstakil ilim dalı haline getirmiştir. (el-Hudarî, 2013: II, 81, ayrıca bkz., John Lons, tsz.: 140; el-Cedî‘,2007: 12; İbrâhîm Mustafâ vdğr., 1972: 558;Talu, 1986: II, 22; Maksudoğlu, 2001: 39; Kafes, 2007: 149-152.)

Hudarî (ö.1287) Sarf ilmi ve tasrifi konuları bakımından şöyle açıklamıştır:

Sarf İlmi: Kelimeleri yapı, şekil ve türeme yönlerinden inceleyen şekil ilmidir. Yani sözdiziminde istenilen anlamları elde etmek için, kelimeleri gereken şekle uydurma kurallarından bahseden ilim dalıdır. Sarf ilmi konu olarak sadece isimler ve fiilleri inceler.

Tasrîf: Arapça cümlede bir kelimeyi, istenilen anlamı ifade etsin diye gereken şekilde kullanmaya da ‘tasrîf’ denir. Cümlede kullanmak üzere tasrîf edilen kelimelerin almış oldukları yapısal şekillerin her birine de sığa yani vezin ve kip denir. (el-Hudarî, 2013: II, 415-416.)

3.4. Amelî ve Nazarî Sarf

Sarf terim olarak da amelî sarf ve nazarî sarf olmak üzere iki şekilde kullanılır.

3.5. Amelî Sarf

Türeme yönünden asıl kabul edilen kelimeyi yani mastar veya mâziyi sözdiziminde istenilen lafız veya anlamlar ile ilgili bir maksadı ifade etsin diye farklı fiillerin ve isimlerin vezinlerine dönüştürmektir. Yani tasrîftir.

3.5.1. Nazarî Sarf

Yapı bakımından i‘rab ve binâ dışında kelimelerin diğer durumlarını ve sarf ilmi yönünden kurallarını inceleyen ilim dalıdır.

3.6. Sarf İlminin Kategorileri

Sarf ilminde yapı bakımından isimler, fiiller dışında çekimli bir fiillerin kök harflerinden türeyen fiiller ve isimler bağlamında mücerred yani aslî ve mezîd yani ek harf alan kalıplar ve bunlar ile ilgili harf ve hareketlerin değişiklikleri demek olan idgâm, i‘lâl, ibdâl, hazif, kalb, ve imâle halleri ele alınır. Fiiller, yapı bakımından mücerred ve mezîd olarak iki kategoriye ayrılır. Yine asıl harfleri üçlü yani sülâsî, ve mezîd olarak harfleri dördü fiil yani rubâî ve mezîdleri olarak kategorize edilir. Kök harflerinin içinde illet harflerinin, hemze ve şedde hareketlerinin bulunup bulunmamasına göre de yedi kategoride incelenir. Bu yedi kısmın her birine ait mâzi fiil, muzâri fiil, emir fiili ve nehiy fiilinin cümlede kullanımda vezinlerinin mâlûm ve meçhule göre farklı çekim şekilleri ele alınır. Yine illetli fiillerin çeşitli kalıp ve vezinlerinde ortaya çıkan harf ve hareke değişikliklerinin sebeplerini açıklar. Asıl ve türemiş ziyade fiillerin kalıplarına ait isimleri yani mastar çeşitleri, ism-i fâ‘il, ism-i mef‘ûl, sıfat-ı müşebbehe, mübâlağa sîgaları, ism-i zaman, ism-i-mekân, ism-i âlet, ism-i tafdîl, ism-i mensub ve musağğar isimleri inceler. Aynı zamanda bu isimlerin cinsiyet yapısı bağlamında müzekkerlik ve müenneslik durumları yani erilliği ve dişilliği ve sayı bakımından müfred-tesniye-cemi‘ halleri ele alınır. (el-Yezdî, 2008: I, 130; Talu,1986: I, 14.)

3.7. Sarf İlminde Vezin

Arap dilbiliminde fiil ve isim kalıplarında kelimenin asıl ve ziyâde harflerle olan durumu, bunların hareketleri ve sükûnları belirli bir ölçüte göre kullanılır. Klasik dönem dilbilimcilerden beri kullanılan bu ölçüte “mîzân-ı sarfî” adı verilir. Tüm vezinlerin ölçüt değerlendirmesinde dilbilimciler üç harfli bir kelimenin vezni için (فَعَلَ) “fe‘ale” kalıbını kullanmışlardır. Bu kelimenin kök harflerine baktığımızda ilk harfi (ف) “fâ”, ikinci harfi (ع) “ayın”, üçüncü harfi de (ل) “lâm harfine karşılık gelmektedir. Eğer kelime dört harfli ise yukarıdaki veznin sonuna bir lâm (فَعَلَل), eğer beş kök harfli ise başka bir lâm daha eklenir. Örneğin, (سَفَرَجَل) kelimesi için (فَعَلَل) vezni gibi. Örnekte olduğu gibi eğer kelimedeki zâit harf veya harfler varsa (فَعَلَ) “fe‘ale” kalıbında karşılıklı yerlerine getirilerek ölçüt belirlemesi yapılır (فَعَلَل gibi). Mîzana yani (فَعَلَ) “fe‘ale” kalıbı ile ifade edilen herbir kelimeye “vezin”, vezne uygun düşecek şekilde ifade edilen kelime kalıbına ise “mevzûn” denilir. (Kılıç, 2009: 136, ayrıca bkz. Talu, 1986: I, 15.)

3.8. Nahiv İlminin Tanımı ve Konuları

Sözlükte “izini takip etmek ve yönelmek” anlamlarında kullanılan bu kelime, terim anlamı olarak “taraf, yön ve yol” anlamlarına gelir.

İstîlâhî yönden ise: “علمٌ بأصولٍ تعرّفُ بها أحوالُ الكلمة العربيّة من جهة الإعراب والبناء: “Kendisi ile Arapça kelimelerin i‘râb ve mebnîlik yönlerinden (cümle içindeki) halleri bilinen bir ilimdir.” Arap dilbilimi ve gramerinin söz dizimi kuralları ve i‘râb bölümlerini kapsayan bir ilim dalıdır. Bu ilim dalının ismi olarak “nahiv” kelimesi, (نحوا) fiilinden türemiştir. Genel kullanımda farklı anlamları olsa da bu ilim dalına isim olduğunda “kastetmek” anlamınadır. Çünkü âdetâ dilbilim dersleri arasında bu ilimle ilgilenen kişi, nahiv ilmini öğrenmek istemekle Arap kelamını öğrenmeyi kastetmiştir. Bu ilim dalının isimlendirmesine dâir rivayetlerin geneline göre Arapça gramer içinde sentaks kısmına nahiv isminin verilmesinin sebebi olarak, şu olay anlatılır:

Hiz. Ali içinde kelime çeşitleri ve tanımlarının yazılı olduğu bir sayfayı ilk dönem dilbilimcilerinden Ebu'l-Esved ed-Düelî'ye verdikten sonra, (النَّحْوُ نَحْوَهُ) “Bu yola girerek ilerle” demesidir. Başka bir rivâyette ise Ebu'l-Esved'in kendisinin, öğrencilerine derste gramerle ilgili bazı yeni düşüncelerini anlatıp peşinden Hiz. Ali'nin (r.a.) talimatı gibi bir tâlimat vermesidir. Ayrıca ilk dönemlerde Kur'an okutan muallimlerin Arapça bir ifâdenin kullanımı yönünden düzgün ve fasih örneği anlatmak için, “Bu hususta Araplar'ın nahvi şöyledir” diye çokça tekrar etmelerinin de bu isimlendirmede önemli rol oynadığı kabul edilir. Yuhannâ el-İskenderânî'nin “Yahyâ en-Nahvî” künyesi ile tanınmasından (نحو) “nahv” ve (النحوي) “nahvî” terimlerinin Hiz. Peygamberimiz zamanında da bilindiği anlaşılmaktadır. Fakat bu kelimeler o zamanda “lugat, lugat âlimi” anlamlarında kullanılıyordu. (İbn Manzûr, 1404: (نحوا md.)

Peygamberimiz 'in (s.a.v.) ve Hiz. Ömer (r.a.) ile İbn Mes'ûd (r.a.) gibi sahâbîlerin, “eski Arap şiirlerinin yazıldığı “Edebî Arapça” ve o dönemde “Kur'an'ın kendisiyle indiği “Bâdiye Arapça'sı” anlamında kullandığı “el-Arabiyye” kavramı Kur'an-ı Kerimin kıraatinin de etkisiyle kısa zamanda terimleşerek idgâm, i'lâl, imâle, ibdâl, hemz gibi genellikle kıraat, sarf ve fonetiğine dâir konular ile cümlede i‘râb olgusunu kapsayan bir ilmin adı olmuştur. Sonuçta “el-Arabiyye” kavramı nahiv, sarf, fonetik, yabancı kelimeler ve lehçe farklarını konu eden bir disiplini ifade etmiştir. Nahiv ilminin Türkçedeki karşılığı; söz dizimi, sentaks ve cümle bilimi, terimleridir. (el-Eşmûnî, 1419: II, 352; el-Cedî', 2007: 11; Durmuş, 2006: XXXII, 300-306; Maksudoğlu, 2001: 235.)

3.9. Nahiv İlminin Konuları

Nahiv ilmi yukarıda ifade ettiğimiz gibi cümlede Arapça dil bilgisinin söz dizimindeki kuralları ve i‘râb olgusu ile alakalı kısmını içerir. Bu açıdan nahvin genel olarak konusu sözdizimi ve cümlelerin kuruluşu, cümlelerin kendi içindeki öğeleri, cümle çeşitleri, i‘râb isimleri, mu‘reb ve mebniler, cümlelerdeki âmiller, mâmüller ve i‘râb alâmetleri, gibi konuları kapsar.

3.10. Nahiv İlminin Ortaya Çıkışı

Klasik dönem râvi ve müelliflerden birçoğu nahiv ilminin diğer ilimler arasındaki gerekliliğini ve Arapça okuma ve yazma metinlerin iyi anlaşılması için nahiv kurallarının gerekli olduğunu savunmuşlardır. Bunun için de bazı sebepler zikretmişlerdir:

- Kur'an-ı Kerimde bir kısım âyetlerin (أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ): Allah ve Resûlü, Allah'a ortak koşanlardan uzaktır. (Tevbe, 9/3.) ayeti ve لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ: Onu günahkârlardan başkası yemez) (Hâkka, 69/ 37.) kıraatinde görülen kıraat ve anlamsal hatalar.
- İlk dönemlerde ana dili Arapça olmayanların veya dilbilimci Ebü'l-Esved ed-Düelî'in kızının Arapça cümle diziminde yaptıkları konuşma hatası sebebi ile, bir rivâyete göre Basra Valisi Ziyâd bin. Ebîh'in veya oğlu 'Ubeydullah'ın diğer bir rivâyete göre Hiz. Ömer'in talimatı ile bu ilim dalı kurulmuştur.
- Diğer bir rivâyete göre Hiz. Ali (r.a.) bu ilim dalı ile ilgili bazı temel konuları zikredip yol göstermiş, bu temel konular üzerinden Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin nahiv ilmini kurmuş olduğu kabul edilir.
- Mevâlî halk ile Araplar'ın karışması ve özellikle de câriyelerden doğan çocukların Araplar'ın fasih dil melekесinin ve düzeninin bozulması, günlük konuşma dilinde ve Kur'an-ı Kerim'i okumada hataların ortaya çıkması ve Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında zorluklar yaşandığına dikkat çeken

Hız. Osman'ın (r.a.) hutbesinin sözlük ve gramer çalışmalarını başlatan temel unsurlar olduğunu söylemek gerekir. . (Durmuş, 2006: XXXII, 300-306.)

3.11. Nahiv İlminin Gelişmesi

Nahiv ilminin gelişimi büyük oranda Basra'da ve Kûfe'de Basra ve Kûfe ekolünden dilciler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunun bazı nedenleri olarak şunlar söylenebilir: **a)** Basra ve Kûfe'de Kays kabilesi ve Temîm kabilesi gibi fasîh Arapçayı iyi konuşan kabilelerin bulunması. **b)** Basra ve Kûfe'nin çöle yakın olmaları sebebiyle fasîh bedevî halktan düzgün dil malzemelerini derleme imkânlarına sahip olmaları. **c)** Fasîh dil ile hitâbet ve şiir alanlarında yarışmaların ve kültürel etkinliklerin yapıldığı, Mirbed Panayırının düzenlenmesi. Bu gibi nedenlerle nahiv ilminin gelişme devresi Basra ve Kûfe ekollerinden dilciler tarafından gerçekleştirilmiştir. Gelişim dönemi Basra ekolünden dilbilimci Halîl b. Ahmed ile Kûfe ekolünden dilbilimci Ruâsî (ö. 803) devrinde başladığı kabul edilir. Bu gelişim dönemi Kûfe ekolünden dilbilimci İbnü's-Sikkât (ö. 858) ile Basra ekolünden dilbilimci Ebû Osman el-Mâzîni'nin devrine kadar devam ettiği kabul edilir. Bu dönemde Fars asıllı dilbilimci Sîbeveyhi, özellikle üstadı Halîl b. Ahmed'den aldığı önemli dilbilim nakilleri, bu alandaki kendi dehâsı ve dil yeteneği ile İbn Ebû İshak el-Hadramî, Ahfeş el-Ekber, Yûnus b. Habîb, Ebû Zeyd el-Ensârî gibi önemli dilbilimcilerden bizzat öğrendiği nakilleri birleştirmiştir. Yani kendisinden önceki dilbilimcilerden intikâl edegelen nahiv ilmi mirasını "el-Kitâb" ismi ile bilimsel açıdan mükemmel ve şaşkınlık yaratan bir eser şeklinde ortaya koymuştur. Bu eserden daha mükemmelinin yazılamayacağı hissine varan sonraki dilbilimciler üç asır boyunca şerhler, ihtisarlar, eleştiriler, savunmalar, ikmâller vb. çalışmalarını hep bu eserin üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Yeni yazılan telif eserlerde de onun eserindeki yöntem esasına ve konularına farklı ve yeni ilâveler yapılmamış, sadece biçim, sunum ve üslûp yönlerinden yenilikler getirilmiştir. (Durmuş, 2006: XXXII, 300-306.)

3.12. Sıfat-ı Müşebbehe ve Mübalağanın Arap Gramerindeki Yeri

Sıfat-ı müşebbehe ve mübalağanın Arap gramerindeki yerini iyi anlayabilmek için Arapça kelime çeşitlerini özelliklerini bilmek gerekmektedir. Arapça dilbiliminde isimlerin kendi arasında birtakım sınıflandırılması vardır. Genel anlamda Arapça gramerde sıfat-ı müşebbehe ve mübalağa, fiil, isim ve harf grubundan isim konusunda ele alınır. Arapça cümleleri oluşturan kelimeleri dilbilimciler genellikle üç kısımda değerlendirmişlerdir. Bunlar isim, fiil ve harftir. Kelime çeşitlerinden fiil ve isimlerin iştikâkı yani türetilişi konusunda klasik dönemden beri farklı görüşler neticesinde tartışmalar olmuş ve hala da devam etmektedir. Şöyle ki; Sîbeveyhi ve bir kısım dilci kelimelerin müştak olduğunu yani bir asıldan türetilmediğini, bir kısım dilbilimci ise kelimelerin türetilmediğini ve bütün kelimelerin asıl olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir. İsimler de kendi aralarında câmid ve müştak olmak üzere iki kısma ayrılır.

Arapçada kelimelerin türemesi genelde, isimlerde ve fiillerde söz konusudur. İştikâk kendi arasında dört kısımdır: a) Sağîr, b) Kebîr, c) Ekber d) Naht

Sıfat-ı müşebbehe ve mübalağa vezinleri iştikâk-ı sağîr kısmı içerisinde değerlendirilir. ('Azîz Muhammed 1430: s. 8; Doğan, 2009: 44.)

Arapça dilbiliminde "mutasarrıf isim" veya "mutasarrıf fiil" başka bir isimden türemiş olan isimdir. Mutasarrıf isimlerin sayısı nahiv ve sarf ilimleri açısından değişmektedir. Nahiv ilminde mutasarrıf isimler şunlardır: İsm-i fâ'il, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, mübâlağa sîgası ve ism-i tafdil. Amel eden mastarları da buraya dâhil edenler olmuştur. Nahiv ilmi genellikle mutasarrıf isimlerin amel edip etmemeleri yönlerinden konu edinmektedir. Sarf açısından ise bu isimler daha çok türetilmesi yani tesniyesi, cemi'si, tasgîri ve başka çekim şekillerinin yapılabilmesi ve yapısı yönlerinden ele alınmaktadır. Sarf ilminde mutasarrıf isimler şunlardır: İsm-i fâ'il, ism-i mef'ûl, ism-i zamân, ism-i mekân, mastar-ı mîmî, ziyâdeli fiillerin mastarları, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdil, âlet ismi, ism-i mensûb ve ism-i tasgîr olmak üzere bunların sayısı 11'e kadar çıkartılır. (el-Antâkî, tsz.: I, 218; Doğan, 2009: 45.) İsm-in türemesine Örnek:(Tablo:3)

Tablo 3. İsm-in Türemesi/ Derivation Of The Name

Cemi'si	Tesniyesi	Müfred isim
مُنْ : Şehirler	مَدِينَتَان : İki şehir	مَدِينَةٌ : Bir şehir
İsm-i Mensûb Hâli	İsm-i Tasgîr Hâli	Yalın İsim
مَدِينِي : Şehirli	مَدِينَةٌ : Şehircik, Küçük şehir	مَدِينَةٌ : Bir şehir

Gayr-ı mutasarrıf isim diğeri bir ifade ile câmid isimler, müfredi, müzekkeri, müennesi, tesniyesi ve cem'isi değişken olmayan isimlerdir. Örnek: İstifhâm cümlelerinde kullanılan şu soru edatları gibi: Nasıl?: من؟ : Kim? : ما؟ : كيف؟

Cümlede müzekker için şu kalıp kullanılır: (Gelen adam kimdir?: من الرجل الآتي?) gibi.

Müennes için de cümlede aynı kalıp kullanılır: (Gelen kadın kimdir?: من المرأة الآتية?) gibi.

Câmid isim de yapı ve kullanım yönlerinden başka bir fiil veya isimden türememiş olan isimlerdir. Yani genellikle varlıklara verilen isimler olup, yapısal olarak hiçbir kelimedenden türememiş isimdir. (Talu, 1986: II, 77, ayrıca bkz. Maksudoğlu, 2001: 125.) Örnek: (Tablo:4)

Tablo 4. Türememiş İsim

Bir gümüş para: دِرْهَمٌ	Bir taş: حَجَرٌ	Bir adam: رَجُلٌ
--------------------------	-----------------	------------------

Müştak olan isimlerden fiillere benzeyen veya bazı durumlarda fiiller gibi amel eden isimlere “şibih fiil” denir. Şibih fiiller: a) İsm-i fâ'iller, b) İsm-i mef'ûller, c) Sıfat-ı müşebbeheler d) İsm-i tafdillerdir. Şibih fiil özellikleri olan bu isimlere aynı zamanda da “müştak olan sıfatlar (الصِّفَاتُ الْمُشْتَقَّةُ)” veya “türemiş sıfatlar” denir. İsm-i mansûblar da sıfat olan kelimelerdendir. Arapça cümle diziminde müştak olan isimlerin en çok kullanılanları, ism-i fâ'iller, ism-i mef'ûller, sıfat-ı müşebbeheler ve ism-i tafdillerdir. Müştak isimler, bir fiil veya isimden türemiş olan isimlerdir. (el-Galâyîni, 1993: 25; 'Abbas Hasan, 1971: I, 139.) Fiilden türeyene örnek: (Tablo: 5)

Tablo 5. Fiilden Türeyene Örnek

Türeyen İsim ve Anlamı	Türeyen İsim ve Anlamı	Türeyen İsim ve Anlamı	Fiil ve Anlamı
أَكْتَبَ : (İsm-i Tafdîl) Daha çok yazan	مَكْتُوبٌ : (İsm-i Mef'ûl) Yazılmış	كَاتَبَ : (İsm-i Fâ'il) Yazıcı, Yazan	يَكْتُبُ : Yazdı

İsimden türeyene örnek: (Tablo: 6)

Tablo 6. İsimden Türeyene Örnek/ Example of Derived from Noun

Türeyen İsim ve Anlamı	Türeyen İsim ve Anlamı	İsim ve Anlamı
بُحَيْرَةٌ : (İsm-i Tasgîr) Göl	بَحْرِيٌّ : (İsm-i mensûb) Denize ait, denizci	بَحْرٌ : Deniz

Müştak isimlere “türemiş isimler ve sıfatlar” da denir. Müştak isimler kendi arasında on kısım olarak kabul edilir. Sekiz kısmı fiillerden, ikisi de isimlerden türemiştir. (Bkz., Ebu'l-Fidâ, 2000: I, 184.) Fiillerden türeyen isimler şunlardır:

- İsmi Fail:** “Fiillerin kendisiyle gerçekleştiği veya bir fiili gerçekleştiren lafız için vezni gelen isimdir.” Fiilden türeyip, bir işi yapanı gösteren kelimeye “الاسم الفاعل” denir. Türkçe'deki etken sıfat-fiil karşılığıdır. (Ebu'l-Fidâ, 2000: I,184; Maksudoğlu, 2001: 90.) Kendisinden bir iş vâki' olan şahsa delalet eden kelimeye denir. Hudûs anlamını ifade eden ma'lûm fiillerden müştak olur. Hudûs manasına olan fiil: نصر “Yardım etti”, شرب “İçti”, قعد “Oturdu”, خرج “Çıktı” gibi fiillerdir. Bu fiillerin özellikleri, fâ'il bu eylemleri istediği zaman yapabilir, istediği zaman da terk edebilir ve yapmaz. Bir de sübût ifade eden: حَلَمَ “Yumuşak huylu oldu”, جِينَ “Korkak oldu”, مَرَضَ “Hasta oldu” gibi fiiller vardır ki, bu fiillerin ifade ettiği eylemin anlamı fâ'illerinde dâimâ mevcuttur. (el-Cârim- Emîn, tsz.: I, 322; Talu, 1986: II, 111.)
- Mübâlağalı İsm-i Fâ'il:** İsm-i fâ'il ile sıfat-ı müşebbehe'nin mübâlağasına delalet eden isimlere denir ve fiilden türer. Bir varlıkta bir niteliğin aşırı derece bulunduğunu gösterir. (Maksudoğlu, 2001: 181.)
- İsm-i Mef'ûl:** Fiilin kendisi üzerinde gerçekleştiği şeye delalet etsin için, meçhûl fiilden vezni gelen isimdir. Bir eylemin kendi üzerinde gerçekleştiği lafza delalet eden kelimedir. İsm-i Mef'ûller sâdece mute'addi fiillerden müştak olur. (el-Cârim, tsz.: I, 327-329; Talu,1986: II, 113.)
- Sıfat-ı Müşebbehe:** Fiilin ifade ettiği şeyde sübût manasına delalet etsin diye sülâsî lâzım fiilin mastarından vezni gelen isimdir. Renklere, 'ayıp ve kusurlara, eşkâllere, iç duygulara ve diğeri bazı vasıflara delalet eder. Sübût manasına olan lâzım fiilden müştak olup, fiilin medlûlü ile, devamlı olarak vasıflanan şahsı, nesneyi gösterir. Zaman anlamı bulunmaz. (el-Cârim, tsz.: II, 267-276; Talu, 1986: II, 114. Ayrıca bkz. Maksudoğlu, 2001: 187.)

- e) **İsm-i Tafdîl:** Bir vasıfta ortak bulunan iki şeyin birinin diğerinden daha üstün olduğuna delalet etmesi için “أَفْعَلٌ” vezninde sîgası olan isimdir. İsm-i tafdiller, renkler ve sakatlıklar dışında, bir vasfın, bir niteliğin, bir varlıkta, diğer bir varlıkta bulunandan daha çok olduğunu gösterir. (İbn Hişâm, 1383: 306; el- Hudarî, 2013: I, 107; Maksudoğlu, 2001: 184.) Bu vezinde kullanılan kelimeler aksine bir karîne olmadıkça bu üstünlüğün devamlılığına ve sürekliliğine işaret eder. (el- Hudarî, 2013, :I, 113; Talu, 1986: II, 117.)

3.13. İsimden Türeyenler ise şöyledir:

Sarf ilminde ism-i zamân vezinleri, ism-i mekân vezinleri, ism-i âlet ve ism-i tasgir vezinleri isimlerden türeyen vezinlerdir. Bunlara (الاسماء المشتقة) türemiş isimler denir.”(el-Mevsîlî, tsz.: II, 133; Çörtü, 2004: 427-429.)

- a) İsm-i Zamân: “(Aynı kelime ile) bir anlama ve bu anlamın zamanına delalet eden isimdir.” Yani fiillerin işlendiği zamânları bildiren isimlere denir. (‘Abbas Hasan, 1971: III, 318, Talu, 1986: II, 119.)
- b) İsm-i Mekân: “(Aynı kelime ile) bir anlama ve bu anlamın mekanına delalet eden isimdir.” Yani, genel olarak fiillerin işlendiği yerleri bildiren isme denir. Hem ism-i zamânların, hem de ism-i mekânların vezinleri, sülâsîden ve ziyâde olan bâblardan gelebilir. (‘Abbas Hasan, 1971, III, 318; Talu, 1986: II, 119, ayrıca bkz, Maksudoğlu, 2001: 167.)
- c) İsm-i Âlet: “Fiilin kendisi aracılığı ile işlendiği kelimeyi ifade etsin için sülâsî müte‘addî fiilin mastarlarından türeyen isimlerdir.” Yani yapılan işin, kendisiyle yapıldığı âletlere ve işin eylemsel vâsıtalarına delalet eder. İsm-i âletler, sâdece ma‘lûm sülâsî fiillerden müştak olur. Arapçada, âlet’e isim olarak verilen kelime, âletin işlediği işi anlatan fiilden türer. (el-Cârım, tsz. II, 291; Talu, 1986: II, 120; Maksudoğlu, 2001: 177.)
- d) İsm-i Tasgîr: “Mu‘rab olan ismi, delalet ettiği şeyin azlığını, küçüklüğünü veya değersizliğini ifade etmek için, “فَعِيلٌ” veya “فَعِيلٌ” kalıbına dönüştürmektir.” Yani, ism-i tasgîr, küçüklük ve azlığa delalet eden isimlere denir. Türkçe kullanımda olduğu gibi, Arapça kullanımda da küçüklüğü, azlığı göstermek, sevgi belirtmek veya horlamak (küçümseme/yerme) için isimler ve sıfatlar küçültülürler. Bu küçültmeye “التصغير” denir. Küçültülmüş isme de “الاسم المصغر” denir. (el-Cârım, tsz, II, 376; Maksudoğlu, 2001: 196.)

4. SONUÇ

Araştırmamızda sıfat-ı müşebbehe ve mübâlağa vezinlerini iki ayrı bölüm olarak ele alınmıştır. Genel anlamda Arapçanın gramerinde yani nahiv yönünden sıfat-ı müşebbehe ve mübâlağa vezinlerinin, fiil, isim ve harf kelime gruplarından, isim grubunda, ele alındığını ifade ettik. Sıfat-ı müşebbehe kavramının, “ism-i fâ’ile benzeyen sıfat” diye isimlendirilmesinin sebeplerini, ism-i fâ’il gibi sıfat anlamına delalet etmesi, müfretlerinin, tesniyelerinin ve cami’lerinin gelebilmesi, ism-i fâ’iller gibi vav ve nun ile cemi’lerinin olması, müzekkerinin ve müenneslerinin olması, “ال” takısının getirilebilmesi, az da olsa bir mef’ûle müte‘addî olan gibi nasb amel etmeleri olduğunu belirttik. Yine sıfat-ı müşebbehelerin, ism-i fâ’il türünden olduğunu aralarındaki farkın ise, ism-i fâ’ilin hudûs yani yenilenme, sıfat-ı müşebbehenin ise sübut yani devamlılık anlamı ifade ettiği görülmüştür. Ayrıca sıfat-ı müşebbehenin sülâsî lâzım ve mutasarrıf fiillerin mastarından türediğini ve ism-i fâ’il ile sıfat-ı müşebbehenin amel etmesi konusunda, Kûfeli âlimler ve Basralı âlimler arasındaki farklı görüşler olduğu görülmüştür. Sıfat-ı müşebbehenin ma‘mûlünün hangi hâlinin cümle diziminde kullanımının daha fazla ve üstün olduğu konusunda nahiv âlimlerinin farklı görüşleri incelenmiş, kullanım yönünden ref hâlinin, asıl olduğu yani en uygun ve meşhur hâli olduğunda bir ihtilâf olmadığı görülmüştür. Ancak ihtilâfın, ma‘mûl’ün nasb hâli mi yoksa cer hâli mi daha uygun olduğu yönünde yoğunlaştığı anlaşılmıştır. Mübâlağa vezinleri de Arapça dilbilim ve anlambilimde bir varlıkta veya şahısta bir niteliğin aşırı derecede olduğunu gösteren fiillerden türeyen ve sıfat cinsinden isimler olduğunu belirttik. Cümle diziminde genellikle ism-i fâ’ilin ifade ettiği anlamların fazlasına delâlet ettiği için onunla ilişkilendirilerek tanımlı yapılmıştır. Bu sîgaların Türkçe anlamlarının başına “çok, pek, fazla, gâyet, dâima” gibi kelimelerinden uygun olanı getirildiği vurgulanmıştır. Yine mübâlağa sîgasının şekilsel bakımdan olduğu gibi, mana bakımından da ism-i fâ’ilden farklı olduğu vurgulanmıştır. Mübâlağa vezinlerinin çok kullanılan vezinlerinin kıyâsî yani kurallı ve semâ’î yani kullanım yönünden klasik dönemdeki örneklerle bakılarak kullanılan olmak üzere iki kısımda incelenmiştir. Bu vezinlerin genellikle sülâsî olan bablardan türediği, nâdir olarak ziyâde bablardan kullanıldığı

görülmüştür. Yine, amel etme yönünün de ism-i fâ'ilin fiilinin ameli gibi olduğu, yani eğer türediği fiili müte'addî yani geçişli ise, fâ'il alıp ref' ettiği, mef'ûl alıp nasb ettiği, türediği fiili lâzım ise, sâdece fâ'il almakla yetindiği ve mef'ûle ihtiyaç kalmadığı görülmüştür. Bu vezinlerin cümle diziminde mübâlağalı anlamı ifâde etmesi, o fiilin veya vasfın birden fazla tekrar etmesinin gerektiği, çünkü kelimeye mübâlağa ve fazlalık anlamlarını verenin fiillerin tekrarı olduğu görülmüştür. Bu mübâlağa vasıflarının insanlarda kullanıldığı gibi, Allah'ın (c.c.) isimleri için de kullanıldığı ama bu kullanımlar arasında fark olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- ‘Abbas, H. (1971). en-Nahvu'l-Vâfi, Daru'l- Ma'arif, Kahire.
- el-Eşmûnî, ‘A. (1419). Şerhu'l-Eşmûnî ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik, Dâru'l-Kütübi'l-‘İlmiyye, Beyrut.
- el-Cârim, ‘A.& Emîn, M., (tsz.). en-Nahvu'l-Vâdih fi Kavâidi'l-Lugati'l-‘Arabiyyeti, Dâru'l-Mısriyye es-Su‘ûdiyye, Kâhire.
- Kaşlı, A.& Sarmabıykoğlu B. (2014) Mecmû‘atu Havâşî Molla Câmî, Mektebetü Seydâ, Diyarbakır.
- Nemir, ‘A. (1430). “es-Sıfatü'l- Müşebbehe ve Mübâlağatü’ smi'l-Fâ'il fi'l-Kur'âni'l Kerîm” (Doktora tezi), Câmî‘atu ‘Aynı Şems Kulliyetu'l-Benât li'l- Âdâb ve'l-'Ulûm ve't-Terbiye, Kahire
- Mes'ûd, A. (tsz.). Merâhu'l-Ervâh (Sarf Cümlesi), Salâh Bilici Kitabevi, İstanbul,
- Cedî', ‘A. (2007). el-Minhâcu'l-Muhtasar fi 'İlmeyi'n-Nahvi ves-Sarf, Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut .
- Çörtü, M. (2004). Arapça Dilbilgisi Sarf, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Doğan, Y. (2009). Arap Dilinde Mübalağa, Yayınevi Yay., Ankara.
- el-Mevsilî, E. (tsz.) el-Hasâis, el-Hey'etü'l-Mısriyye el-‘Âmme li'l-Kitâb 4. baskı, yy.
- ‘İmâdu'd-Dîn, İ. (2000). el-Kennâş fi Fenneyi'n-Nahvi ves-Sarfi, el-Mektebetü'l-‘Asriyye, Beyrut.
- el-Müberred, (1994). el-Muktadab, nşr. Muhammed ‘Abdu'l-Hâlık ‘Uzayme, Kahire.
- el-Yezdî, H. (2008). Şerhu'ş-Şâfiye, Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut.
- İbn Hişâm, E. (1964). Şerhu Katri'n- Nedâ ve Belli's-Sadâ, Kahire.
- İbn Hişâm, E. (1982). Şerhu Şüzûri'z-Zeheb, nşr. ‘Abdulğani ed-Dakr, eş-Şirketü'l- Muttahide, Dımaşk.
- İbn Manzûr E. (1404). Lisanu'l-‘Arab, Dâr-ı Sâdır, Beyrut.
- eş- Şâtibî, İ. (tsz.). Şerhu'ş-Şâtibî, nşr. Muhammed Seyyid ‘Osman, Daru'l- Kütübi'l-‘İlmiyye.
- İbrâhîm M. (1972). el-Mu‘cemu'l-Vasît, I-II, Dâru'd-Da‘ve, Kahire.
- Durmuş, İ. (2006). “Nahiv”, Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), (XXXII), 300-306, İstanbul,
- Kılıç, H. (2009) “Sarf”, Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), (XXXVI), 136-137, İstanbul.
- John, L. (tzs.) al-Luga ve ‘İlmu'l-Luga, Dâru'n-Nahzatil-‘Arabiyye, yy.
- Mahmut, K. (2007), “Eski ve Yeni Kaynaklarda Fıkhü'l-Luga Kavramı”, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi SÜFED., XVII, 148-153.
- Maksudoğlu, M. (2001), Arapça Dilbilgisi, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul.
- İbrâhîm, M.; ez-Zeyyâd, A.& Hâmid, ‘A. & en-Neccâr, M. (1972), el-Mu‘cemu'l-Vasît, Dâru'd-Da‘ve, Kahire.
- Zihni, M. (1981), el-Muntehab ve'l-Muktedab, Marifet Yayınları İstanbul.
- Talu, M. (1986) Sarf ve Nahiv ‘İlmi, Özak ofset, Kayseri.
- el-Antâkî, M. (tsz), el-Muhît fi Usûli'l-‘Arabiyye, Daru'ş-Şarki'l- ‘Arabiyye, Beyrut.
- el-Hudarî, M. (2013), Hâşiyetu'l- Hudarî ‘alâ Şerhi İbn ‘Akîl, Dâru'l-Kütübi'l-‘İlmiyye, Beyrut.

- el-Galâyîni, M. (1993) Câmî‘u‘d-Dürüsü‘l-‘Arabiyye, Mektebetü‘l-‘Asriyye 28. Baskı, Beyrut.
- Sîbeveyhi, E. (1982), el-Kitâb, I-V, Mektebetü‘l-Hâncî, Kahire.
- Dikenguz, Ş. (1959), Şerhâni ‘alâ Merâhi‘l-Ervâhi fî ‘İlmi‘s-Sarf, Şirketü Mektebe, y.y.
- Fazlıoğlu, Ş. (2012) “Vaz’”,Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), (XXXXII), 578 İstanbul.
- ez-Zemahşerî, (1999) el-Mufasssal fî Sınâ‘ati‘l-İ‘râb, Dâru‘l-Kütübi‘l-‘İlmiyye, Beyrut.

